

Юлія Білошицька,

студентка 2 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**

кандидат філологічних наук, доцент.

НАЗВИ БДЖОЛИ В ГОВІРКАХ ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано назви бджоли, зафіксовані в середньополіських говірках Овруцького району Житомирської області.

Дослідження лексичного складу говорів становить особливий інтерес, оскільки діалектна лексика залишається цінним джерелом інформації не лише про мовлення діалектоносіїв, а й про їхнє позамовне оточення. Тому упродовж останніх десятиліття з'явилися мовознавчі праці, присвячені вивченню української діалектної лексики та описові її окремих тематичних груп. Особливої уваги заслуговує лексика архаїчних регіонів слов'янського світу, до яких належить і Середнє Полісся, яке має давні зв'язки з іншими регіонами Славії, зберігає багато особливостей на різних мовних рівнях, особливо на лексичному та фонетичному.

Хоча упродовж останніх десятиріч об'єктом дослідження мовознавців на території Полісся стали різні тематичні групи лексики, зокрема мисливська (Г. Аркушин), будівельна (О. Євтушок, Л. Дорошенко), географічна (Є. Черепанова), зоологічна (Н. Дейниченко), тваринницька (В. Куриленко, В. Шур), весільна (П. Романюк), лісова лексика (О. Никончук), рослинницька (М. Поїстогова), лексика народної медицини (В. Мойсієнко), номінація поховального обряду (В. Конобродська), лікарських рослин (Р. Омельковець), назви одягу та взуття (Г. Гримашевич), ентомологічна лексика (Л. Шуст) та ін., але лексика бджільництва Середнього Полісся досі не була предметом спеціального мовознавчого дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Роль бджільництва та бджоли в історії українського народу, у його віруваннях та міфології найбільше представлена в історичній та етнографічній літературі [2; 3; 5] тощо, а мовознавчих праць із цієї проблеми в українській лінгвістиці досі дуже мало.

Лексика бджільництва українських діалектів є найменш вивченою з-поміж інших тематичних груп. Поліська територія в цьому плані є певним чином дослідженою, оскільки відома праця лексикографічного типу М. Никончука та В. Анохіної, що опублікована в 1968 році в збірнику «Лексика Полесья», у якій представлено діалектний матеріал із 15 населених пунктів Житомирської області. Усього у словнику 680 назв із тематичної групи лексики «Бджільництво», з яких 142 іменники, що зумовлено конкретною лексикою в цій групі, та близько 200 дієслів [1, с. 320-365]. На жаль, із того часу ця тематична група лексики на території Середнього Полісся не була в полі зору мовознавців, що підтверджує актуальність нашого дослідження. Водночас зазначимо, що тематичну групу лексики бджільництва в українській мові вивчала І. Шматко [9; 10], у східноподільських говірках її досліджує

Т. Тищенко [6-8]. Зауважимо, що деякі назви, пов'язані з бджільництвом, представлені в словниках Г. Аркушина (Аркушин), П. Лисенка (СПГ; СССП), у матеріалах М. Никончука [4].

Об'єкт нашого дослідження – середньополіські говірки с. Заріччя (З.) та с. Черевки (Ч.) Овруцького району Житомирської області.

Предмет вивчення – лексика бджільництва в досліджуваних говірках.

Мета нашої розвідки – проаналізувати назви бджоли, зафіксовані в середньополіських говірках Овруцького району Житомирської області.

На позначення бджоли відома назва *пчола* (Ч., З.), яка є фонетичним варіантом від *бджола*. Бджоли, які збирають мед, мають складену назву, яка складається з іменника та прикметника, – *пчола робоча* (Ч., З.), *пчоли робоч'їє* (Ч.). Така описова конструкція відзначена в інших говірках Овруцького району [1, с. 352-353]. Іменник *пчола* має непохідну основу. Назва *пчола* наявна в інших поліських говірках із таким же значенням: *пчола* ‘доросла бджола’ [1, с. 352-353].

Сім'ю бджіл, яка живе у вулику, називають *с'ем'їа* (Ч., З.), *рої* (Ч.), причому часто другу назву використовують і зі значенням ‘бджолина сім'я, яка вилетіла з вулика’. Ці назви наявні в інших поліських говірках: *с'ем'я* ‘сім'я бджіл’, *рой* 1) ‘рій без матки’, 2) ‘рій, який часто змінює своє місце’ [1, с. 358]. Обидва слова праслов'янського походження (ЕСУМ, V, с. 254-255).

У бджолиній сім'ї є бджола, яка носить мед. Вона називається *пчола робоча* (Ч., З.). М. Никончук фіксує таку описову конструкцію в інших говірках Овруцького району, а також інші лексеми: *робоча пчола*, *робоча бджола*, *роботніца* [4, с. 219-220]. Така конструкція наявна в лексиці бджільництва Східного Поділля: *бджола робоча* 1) ‘бджола, що літає за взятком, носить мед’, 2) ‘усі бджоли у вулику, окрім матки’, 3) ‘молоді бджоли, що господарюють у вулику: переробляють нектар, прибирають, годують потомство’ [7, с. 9-10]. Учені вважають слово праслов'янським (ЕСУМ, III, с. 226-227).

У вулику є частина бджіл, які виконують господарські функції. Їх називають описовою конструкцією *пчоли робоч'їє* (Ч.) та словом *хаз'а'їк'і* (З.), яке вже свідчить про призначення цих бджіл.

У кожній сім'ї є бджоли, які шукають місце для поселення всього рою. Для номінації таких бджіл використовують назви *походк'і* (Ч.), *разв'єдч'ік'і* (З.), які мотивовані призначенням та утворені від дієслів суфіксальним способом. Такі ж лексеми зафіксував М. Никончук в інших поліських говірках Овруцького району: *розведка*, *походкі* [4, с. 220-221].

Бджола, яка краде мед у чужої сім'ї, називається *злод'їйка* (Ч.), бджоли – *вороўк'і* (З.), які є віддієслівними суфіксальними утвореннями, причому друга, очевидно, з'явилася під впливом російської мови. Така форма наявна в інших поліських говірках: *воровка* ‘бджола, яка краде мед у чужої бджолиної сім'ї’ [1, с. 324].

Відомі пасічникам і дикі бджоли, які називаються *сліпотні* (Ч.). Напевно, слово утворене від іменника *сліпота* за допомогою суфікса -н (суфіксальним способом). Назва наявна в інших поліських говірках із таким же

значенням: *слепотні* ‘дикі бджоли’ [1, с. 358], а також у формі *сліпень* ‘дика бджола’ вона відзначена і в Словнику поліських говорів (СПГ, с. 198).

Самець бджоли, який не працює, називається *т¹рут’ ен’* (Ч.), *т¹рутен’* (З.). Напевно, саме від назви самця бджоли це слово перенесено на ледачих осіб чоловічої статі, які в досліджуваних говірках мають такі ж назви. М. Никончук у своїй праці не відзначив такої лексеми [1].

Самиця, єдина в сім’ї, називається *матка* (Ч., З.). Лексема утворена за допомогою суфіксального способу від іменника *мати*. Слово наявне в інших поліських говірках із таким же значенням: *матка* ‘бджолина матка’ [4, с. 312] та в говірках Східного Поділля *матка* ‘матка, єдина в сім’ї бджіл’ [7, с. 41].

Серед бджіл є бджоли-трутівки, котрі відкладають незапліднені яйця, з яких виводяться трутні. Така бджола має назву *тру¹тôўка* (Ч., З.). Відома ця назва в інших поліських говірках: *трутовка* ‘робоча бджола, яка відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні’ [4, с. 346]. У говірках Східного Поділля теж фіксують таку лексему: *трутівка* ‘трутівка, робоча бджола, яка відкладає незапліднені яйця, з яких виводяться трутні’ [7, с. 81].

Отже, бджільництво, зокрема й бортництво, було в полі зору вчених різних галузей знань як одне з важливих занять українців. Водночас актуальною є проблема дослідження номінації бджільництва, оскільки в українському мовознавстві, зокрема й стосовно північноукраїнського наріччя, майже відсутні праці з цієї проблеми. Проаналізовані назви бджоли, зафіксовані в середньо поліських говірках, зберігають зв’язки з іншими регіонами українського діалектного континууму, відзначаючись водночас специфічними фонетичними особливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохіна В. В., Никончук Н. В. Полесская терминология пчеловодства // Лексика Полесья. – М.: Наука, 1968. – С. 320-365.
2. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: У 2 т. – Мюнхен, 1958.
3. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. – У 2 т. – Львів, 2006.
4. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). – К., 1979. – С. 204-228.
5. Скуратівський Василь. Я вас, бджоли, благословляю. – К., 2005. – 320 с.
6. Тищенко Т. Лексика на позначення бджіл у говірках Східного Поділля (матеріали до „Лексичного атласу української мови”) // Діалектологічні студії 7. Традиції і модерн. – Львів, 2008. – С. 323-334.
7. Тищенко Т. Лексика бджільництва Східного Поділля. – Умань: РВЦ „Софія”, 2008. – 88 с.
8. Тищенко Т. Номінація меду у говірках Східного Поділля // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Випуск 12. – С. 195-197.
9. Шматко І. Реліктові назви житла бджіл в українській мові // Українська мова. – 2008. – № 3. – С. 114-117.

10. Шматко І. Семантичне навантаження терміна мед у сучасній українській мові // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук праць. – Вип. II. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 223-228.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Аркушин	Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У 2 тт. – Луцьк, 2000.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови. У 7 т. – Т. 1-5 / Уклад. Болдирєв Р. В., Коломієць В. Т. Та ін. – К.: Наукова думка, 1982 – 2006.
СПГ	Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К.: Наукова думка, 1974. – 260 с.
СССП	Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. – К.: Академія наук УРСР, 1961. – 72 с.